

DOI 10.36074/grail-of-science.29.04.2022.134

«ВАРІАЦІЇ-МІНІАТЮРИ НА ТЕМУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ» ДЛЯ ФОРТЕПІАНО ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Німилович Олександра Миколаївна

доцент, доцент кафедри музикознавства та фортепіано
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Україна

Анотація. *Пропонована стаття подає музично-естетичний та виконавський аналіз «Варіацій-мініатюр на тему української народної пісні» відомого українського композитора Василя Барвінського. Висвітлюються значення творів великої форми, написаних на національній основі, у мистецькій спадщині композитора та їхнє значення у вихованні талановитої української молоді. Розкривається процес опрацювання цього варіаційного циклу, під час якого шліфується виконавська увага студента, що спрямовується на досягнення художньо-образної, піаністичної та структурної сторін усього твору, окремих варіацій чи їхніх циклів.*

Ключові слова: *Василь Барвінський, варіації, українська народна пісня, фортепіанна музика, сольне виконання, фортепіанна фактура.*

У сучасній музично-педагогічній освіті важливого значення набуває вичерпний науковий підхід у сфері вивчення національної культури, її регіональної специфіки й особливостей. Спостерігається зростання уваги до наповнення педагогічно-концертного репертуару сучасної студентської молоді методичною літературою та новими нотними виданнями, які містять творчі надбання української музичної культури. До вузівського та шкільного педагогічного фортепіанного репертуару дедалі частіше впроваджуються композиції В. Барвінського, З. Лиська, Н. Нижанківського, В. Витвицького, Б. Кудрика та ін., втім залишилась ще велика кількість маловідомих творів, які дивом збереглись від тотального знищення в рукописах у приватних колекціях відомих виконавців-піаністів, учнів чи друзів композиторів та в поодиноких екземплярах на архівних полицях спецсховищ.

Вагомим внеском для відродження з попелища та популяризації фортепіанної творчості В. Барвінського після, як здавалось вірним служителям тоталітарного режиму, цілковитого її знищення був друк «Творів для фортепіано» в київському видавництві «Музична Україна» 1988 року під упорядкуванням С. Павлишин та з короткою передмовою М. Колесси. До збірки

вийшли: п'ять прелюдій, «Українська сюїта», «Шість мініатюр на українські народні теми», цикли «Любов», «Пісня. Серенада. Імпровізація», «Листок з альбому» та Марш із «Лемківської сюїти». У 1990 році в цьому ж видавництві вийшла у світ Соната *Cis-dur*.

Важливим чинником у формуванні національного менталітету та складовою української музично-педагогічної літератури стала низка публікацій творів В. Барвінського, підготованих до друку в Тернополі О. Смоляком, а саме: «Фортепіанні п'єси для дітей» (14 мініатюр із збірки «Наше сонечко грає на фортеп'яні») (1996); «Колядки і щедрівки» (1997); Вибрані фортепіанні твори для дітей: «Шість мініатюр», «Жаб'ячий вальс», «Пісня», «Листок з альбому» (1998); Прелюдії (1998); «Українські народні пісні для фортепіано» (2000, підготовані до друку Р. Савицьким-мол. та О. Смоляком).

Слід зазначити, що однією з основних ланок багатогранного процесу формування та професійного становлення молодого людини як зрілого музиканта, інтелектуально розвинутого творчого спеціаліста-педагога є вивчення, поряд із класикою та сучасною музикою, творів українських композиторів, базованих на національній основі. У процесі опрацювання варіаційних циклів шліфується виконавська увага студента, яка спрямовується на досягнення художньо-образної, піаністичної та структурної сторін усього твору, окремих варіацій чи їхніх циклів.

Варіаційна форма займає вагомим місце у творчості В. Барвінського, зокрема у фортепіанній. Ще під час навчання у Празі композитор написав «Варіації» (*c-moll*), які, за твердженням професора С. Павлишин, втрачені [5, 84]. Згодом, навесні 1917 року, з'явилися «Варіації для фортепіано» (*B-dur*) на тему української колядки «Ой, дивнеє народження» у гармонізації К. Стеценка, які також не збереглися з огляду на трагічні події [2, 136-174]. «Варіації-мініатюри на тему української народної пісні» (*G-dur*) В. Барвінського написані в 1920–1922 роках. У рукописі, датованому 20 серпня 1924 року, який не є автографом, а добре виготовленою копією, знаходимо власноручний підпис композитора та багато його позначень і зауважень стосовно темпів, агогічних, динамічних відтінків, штрихів. Зберігався рукопис у нотозбірні видатної піаністки Любки Колесси (1902–1997), а також у колекції піаніста Романа Савицького, люб'язно наданий авторці сином славного піаніста – Романом Савицьким-молодшим (США).

Цикл складається з теми й п'яти варіацій. Для збереження цілісності твору композитор застосував контрастний метод співставлення його частин. Тема (*Andantino cantando ma semplice*) залишається без змін лише в першій варіації (*Stesso tempo*), але у багатшому фактурному оформленні – два супровідні голоси викладені безперервним потоком шістнадцятих нот. Подальші варіації відрізняються тонально, темпово, ритмічними змінами, гармонічним забарвленням та найбільше – мелодично. За спостереженнями музикознавиці, кандидата мистецтвознавства, старшої наукової співробітниці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Валентини Кузик тема твору нагадує окремі варіанти пісні «Ой хто, хто, Миколая любить», які побутують у регіонах Західної України. Композитор у творі не вказав безпосередній зв'язок теми варіаційного циклу з певним фольклорним джерелом. Проте окремі її звороти справді нагадують зразки цієї пісні.

У другій варіації (*Allegro scherzando*) тематичний матеріал зазнає мелодичних, тональних і ритмічних змін, фактура насичується тріольним рухом шістнадцяток, які проводяться почергово у партіях то правої, то лівої руки, наявністю штриха *staccato*, з'являється зміна метра на 2/8. Для збереження ритмічної точності та гнучкості звучання при виконанні необхідно домагатись пластичності рухів рук, легкості й гостроти штриха. Всі ці засоби виразовості підтримують жартівливий, танцювальний характер варіації.

Особливістю циклу є те, що майже кожна варіація вирізняється своїм жанровим колоритом. Третя варіація (*fis-moll*) – *Andante sostenuto* – тужлива, наспівна картина, яка вводить виконавця у світ ліричної, багатоголосої української народної пісні. Тема змінюється тонально та шляхом подвоєння першого звука основного мотиву, викладена у партії правої руки, а супровід вимагає делікатного гнучкого ведення послідовності інтервалів (секст, квінт, терцій). Другий епізод варіації нагадує фактурний виклад першої варіації через наповнення середнього супровідного голосу шістнадцятковими фігураціями, що вимагає особливої праці над випуклим проведенням тематичного зерна. У завершальній побудові в партії лівої руки з'являються тематичні мотиви на тлі повторювального руху дрібних тривалостей у правій руці, що веде до «завмираючого» завершення варіації.

Четверта варіація значно розгорненіша від попередніх і набуває тричастинної форми АВА. Досить швидкий темп (*Allegretto comodo e gracioso, leggerezza*) вимагає великого слухового аналізу й уваги, щоб у безперервному потоці шістнадцяток прослухати завуальовані окремі інтонації теми. Зручний піаністичний виклад почергових вступів кожної руки дозволяє виконувати першу частину й репризу варіації досить легко, невимушено. Середня ж частина (*Quasi capriccio*) вирізняється танцювальністю, частою зміною метра, підкресленим вживанням синкоп та яскравими динамічними контрастами, характерними стрибками у партії правої руки на синкоповані терції вгору та вниз, що спонукає до пластичного підняття кисті, вільних рухів у плечах для підготовки глибокої опори кисті на синкопованих звуках, але, разом з тим, великого контролю, задля попередження можливості появи жорсткого звучання.

Василь Барвінський стверджував, що «мав намір написати варіації, які мініатюрним характером і фортепіанною фактурою повинні б становити відповідник до «Шести мініатюр на українські народні теми» [5, 29]. Проте зберегти форму мініатюр не вдалося, за винятком теми та першої варіації, які звучать в основній тональності. Наступні варіації стають розгорненішими зі змінами тонального плану та переходять у фінальну фугету (*Moderato poco gaio*), яка тут трансформувалась в об'ємисту фугу. Між четвертою варіацією і фугетою в рукописі композитор дописав примітку: «Між сею варіацією і фугою бракує ще переходова варіація, взглядно лиш перехід, який опісля перешлю» [1]. Ці рядки адресувались напевно для когось із львівських піаністів-виконавців (для Любки Колесси чи Романа Савицького), педагогів чи видавців. Згодом В. Барвінський зазначав «... я так і не дописав п'ятої варіації, яка тонально пов'язувала б четверту варіацію у *Fis-dur* з фугою в *G-dur*. В такому стані залишався цей твір повних двадцять років, та, не маючи якось змоги чи

охоти після так довгої перерви пов'язати перервані свого часу творчі нитки, а бажаючи передати цей твір для вжитку шкільної молоді, – я злучив тональність четвертої варіації з фугою модуляційним акордом і таким чином уможливив виконання цих варіацій в цілості» [2, 136-174].

Тема фугети виростає з основної теми варіацій, хоч має власний мелодичний малюнок. Автор використовує тут ритмічне дроблення та розширення теми, її обернення, стрету, а в кінці – об'єднує тему варіацій у партії правої руки з темою фугети у лівій руці в одночасному звучанні. Від початку фуги в три- і чотириголосній поліфонічній канві твору виникають виконавські труднощі, що полягають у близькому розташуванні голосів та вмінні їх прослухати. Далі фактура ускладнюється і вся увага повинна спрямовуватись на той мелодичний матеріал, який оточує тему, чи її видозмінені елементи при частих ладово-тональних змінах.

В епізоді *Poco sostenuto* тема проводиться в оберненні у верхньому голосі, обрамлена фігураційним рухом шістнадцяток у партіях обидвох рук. Наступне проведення теми в оберненні у партії лівої руки супроводжується тріольним рухом дрібних тривалостей у високому регістрі, що створює витончений колорит із авторською ремаркою щодо виконання теми – *intimissimo sentimento*. Подальший розвиток приводить до першої кульмінації, вибудованої на послідовності хроматичних гам в обох руках. Епізод *quasi misterioso* характерний веденням теми на *marcato* із ритмічно-мелодичними змінами. Складність виконання фугети полягає у виявленні всіх тематичних змін, їхньому прослуховуванні, співставленні з іншими голосами, встановленні необхідного рівня динаміки між довгим звуком і рухливими дрібними тривалостями на його тлі в інших голосах, пошуку різноманітних градацій в артикуляційному й тембральному забарвленні голосів.

Усі ці зауваги стосуються й кульмінаційної вершини фугети, де композитор об'єднує одночасно звучання двох тем: основної теми варіацій і теми фугети у збільшенні (*Meno mosso. Grandioso*). Це віртуозний величавий епізод, насичений арпеджованими пасажами в партіях обидвох рук. А проведення теми в оздобленні квартових ходів у правій руці та тріольного руху у партії лівої руки, приводить до суцільних акордових каскадів, після яких востаннє з'являється тема фугети (*ben marcato*), а низхідні та висхідні арпеджовані послідовності на великій звучності завершують варіаційний цикл тонічним акордом на *sfff*.

У такому авторському довершенні та рукописному варіанті варіації залишилися недоторканими, забутими на довгі роки й лише нещодавно повернуті до наукового обігу та виконавського репертуару. Адже, як зазначав В. Витвицький, «своїми вартостями суто музичними і своїм емоційним наснаженням цей твір заслуговує на те, щоби його добути з забуття» [4, 284].

Видання «Варіацій-мініатюр на тему української народної пісні» (G-dur) відбулося вперше за 90 років після їхнього написання. Варто зазначити, що саме у Дрогобичі в 2006 році побачила світ збірка «Три прелюдії» Василя Барвінського за редакцією Людомира Філоненка та Вікторії Сенкевич, до якої ввійшли три досі не надруковані прелюдії, що збереглися в архівах вихованців композитора. До 120-ліття від дня народження В. Барвінського вперше

опубліковано його цикл «Мініатюри на лемківські народні пісні» в упорядкуванні Олександри Німилович, а у 2019 році вийшов друком повний цикл з восьми Прелюдій В. Барвінського в упорядкуванні Л. Філоненка і О. Німилович.

Під час відзначення 120-ї річниці від дня народження Василя Барвінського 18–19 листопада 2008 року кафедра музикознавства та фортепіано музично-педагогічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка провела змістовну Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Василь Барвінський та сучасна українська музична культура», в якій взяли участь знані музикознавці з різних куточків України. Велика концертна програма, присвячена ювілею композитора, містила твори різних жанрів і серед них вперше прозвучали – «Лемківська сюїта» («Пісня» і «Колискова» у виконанні Оксани Попик, «Марш» у виконанні Олеся Корчинського) і «Варіації-мініатюри на тему української народної пісні» (G-dur) у довершеному виконанні студентки Катерини Тимик (клас доц. О. Німилович). 2013 року твір вийшов друком у Дрогобицькому видавництві «Посвіт» [3].

Висновки. Вивчення варіаційних циклів розвиває музичне мислення студентів у двох напрямках: це – слухове відчуття єдності теми й варіацій, а також гнучкий перехід від одного до іншого образного змісту. Засвоєння майбутніми педагогами маловідомих творів українських композиторів, написаних на національній основі, сприяє акцентуванню уваги на способах втілення фольклору у професійному мистецтві, на особливостях виконавства й педагогіки, розвитку музичної освіти, наукової і музично-критичної думки цієї епохи.

Варіаційний цикл Василя Барвінського становить велику художню та педагогічну значущість, багатий за змістом, формою, колоритом, емоційною безпосередністю, складною фортепіанною фактурою. Він стане чудовим матеріалом у навчальному піаністичному репертуарі й звучатиме з концертної естради.

Список використаних джерел:

- [1] Барвінський В. (2001). Варіації-мініатюри на тему української народної пісні. Рукопис. Джерело надходження: Р. Савицький-мол. Кренфорд (США).
- [2] Барвінський В. (2004). Коментований список творів. *Василь Барвінський. З музично-письменницької спадщини. Дослідження, публіцистика, листи*. В. Грабовський (упор.). Дрогобич: Коло. 136-174.
- [3] Барвінський Василь. (2013). Варіації-мініатюри на тему української народної пісні: навчальний посібник. О. Німилович (ред.). Дрогобич: Посвіт.
- [4] Витвицький В. (2003). Варіації-мініатюри на тему української народної пісні Василя Барвінського. *Витвицький В. Музикознавчі праці. Публіцистика*. Л. Лехник (упор.). Львів.
- [5] Павлишин С. (1990). *Василь Барвінський*. К.: Музична Україна.